

Prof. Dr. Mehmet Sankır¹

Öğretim Üyesi

TOBB-ETÜ Malzeme Bilimi ve Nanoteknoloji Mühendisliği

DEĞERLENDİRME NOTU

BİLGİ, ERK VE AÇIK KURUM: AKADEMİK YÖNETİŞİMDE ELEŞTİREL AKLIN YERİ ÜZERİNE²

Bir akademik kurumun varoluş gerekçesi bilgidir. Bilgiyi üretmek, sınamak, aktarmak ve korumak. Tabii, buradaki tartışmalardan, önemli konulardan biri de “yeni” kavramıdır. Bazıları bu yeniyi önemli ölçüde dert ediyor. Evet bunlar epeyce haklı olsa da, zaten var olanı anlamak bile yeterince önemli değil mi? Bu konuda var olanı anlamak ve taklitçilik çerçevesinde ele alındığında, “yeni”cilerin kendini epeyce haklı görmesi mümkün. Konumuza geri dönelim; Bilgiyi üreten kurumlar, diğer kurumlardan farklı değil ve dolayısıyla bu kurumlar da aynı zamanda güç ilişkilerinin de mekânı olarak bilinmekte. Kim neyi araştırarak, hangi alan büyüyecek, kimin sesi duyulacak.... Bu soruların yanıtları her zaman rasyonel gerekçelere dayanmaz. Çoğu zaman bu yanıtlar, görünmez güç hatları boyunca şekillenir. Bu durum, akademik kurumları bir paradoksla yüz yüze bırakır: eleştirel düşüncenin evi olan yapılar, kendi iç işleyişlerinde eleştiriye ne kadar açıktır? Bilgiyi sorgulama kapasitesiyle övünen kurumlar, kendi karar alma süreçlerini ne ölçüde sorgulamaya tabi tutar? Doğadan ilham alan, onu taklit eden, oradan geliştirme süreçleri icat eden dimağların sorgulama kapasiteleri, karar alma süreçlerine aynı oranda yansıyor.

Bu soruları bilim felsefesi kapsamında dört düşünür üzerinden ele almanın faydalı bir çerçeve sunacağı kanaatindeyim. Literatüre baktığımızda Karl Popper’ın kurumsal güvenceleri, Paul Feyerabend’in güç tekelinin kırılmasını, Bengt-Åke Lundvall’ın bilginin toplumsal doğasını, Pierre Bourdieu’nun ise sermaye biçimlerinin birbirine dönüşümünü analiz ettiğini

¹ http://msankir.etu.edu.tr/msankir/Prof.Dr.Mehmet_Sankir.html

² Bu yazı 31 Mart 2026 tarihinde Bilim ve Gelecek Dergisinde yayımlanmıştır.

<https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2026/03/31/bilgi-erk-ve-acik-kurum-akademik-yonetisimde-elestirel-aklin-yeri-uzerine>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

görüyoruz. Elbette toplum bilimciler bunları derinlemesine incelemektedir ve onların değerlendirmeleri akademik katkı bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir. Bu yazı ise bu dört perspektifi yükseköğrenim yönetimindeki çarpıklıklara uygulayarak bilgi kavramlarının erk tarafından nasıl araçsallaştırıldığını ve bunun kurumsal sonuçlarını tartışacak.

Popper: açık kurumun mimarisi “*Önemli olan doğru insanları bulmak değil, yanlış insanların bile fazla zarar veremeyeceği kurumları inşa etmektir.*” (Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, 1945)

Popper’ın siyaset felsefesindeki temel sorusu, “Kim yönetmeli?” değil, “Yönetenlerin zarar vermesini nasıl engelleriz?” sorusudur. Aslında eşitlik mi adalet mi diye sorulduğunda, Popper’ın adaleti seçmesini de bu bağlamda anlayabiliyoruz. Geleneksel yaklaşım, yeniciliği dışlar ve sabit aklın gereğini yaparak akademik yönetim pozisyonlarına “en iyi” kişilerin getirilmesini hedefler. Radikal bir perspektif değişikliği amaçlamaz. Popper’cı yaklaşım ise şunu sorar: Bu pozisyonlardaki kişiler yanlış kararlar aldığında, kurumun kendini düzeltme mekanizması nedir? Popper bir şeyin bilimsel olup olmadığına da bu gözle bakmaktadır. Popper’ın bilim felsefesindeki yanlışlanabilirlik ilkesi burada anahtar bir kavrama dönüşür. Bilimsel bir teori, yanlışlanabilir olduğu ölçüde bilimseldir. Hatta o ölçüde değerlidir çıkarımını da yapabiliriz. Aynı mantık, kurumsal kararlar için de geçerlidir: Bir karar, eleştirilebilir ve geri alınabilir olduğu ölçüde rasyoneldir. Eleştiriye kapalı, gerekçesi sorgulanamayan, alternatifi tartışılmayan, sonuçları değerlendirilemeyen bir karar bilimsel olmadığı gibi, kurumsal anlamda da rasyonel değildir. Popper’ın açık toplum ile kapalı toplum ayrımı, akademik kurumlar için de geçerlidir. Kapalı bir akademik yapıda kararlar, dar bir çevrenin uzlaşısıyla, informel kanallardan, eleştiriye kapalı biçimde alınır. Açık bir akademik yapıda ise kararlar, şeffaf süreçlerden geçer, gerekçelendirilir, eleştirilir ve gerektiğinde değiştirilir. Popper’a göre ilerleme, bilimsel ya da kurumsal gelişme yalnızca açık yapılarda mümkündür. Çünkü ancak açık yapılar hatalarından öğrenebilir. Kurumların eleştirel kapasitesi büyük ütopyik dönüşümler yerine, küçük, test edilebilir, düzeltilebilir adımlar öneren parçalı toplum mühendisliği ile artırılabilir. Dolayısıyla, Popper’ın parçalı toplum mühendisliği kavramı burada da işlevseldir.

Feyerabend: bilgi tekelinin anatomisi “*Özgür bir toplumda uzmanların rolü vardır, ama son sözü söyleme hakları yoktur. Son söz, etkilenen herkesin katılımıyla söylenir.*” (Paul Feyerabend, *Science in a Free Society*, 1978)

Feyerabend hikayesi tam da bir boynuz kulak hikayesidir. Kendisi Popper’ın öğrencisi olarak başlamış, ancak hocasından radikal biçimde ayrılmıştır. Bizde böyle öğrenciler yetişmez; bu da ayrı bir konudur... Popper, kurumsal rasyonelliğe güvenirken Feyerabend, her türlü kurumsal otoritenin bilgiyi tekeline alma eğilimini sorgulamıştır. Aslında bir Popper öğrencisinden böyle radikal değişim göstermesini gözlemek çok da tuhaf değil. Çünkü Popper’ın açık toplumu kendini de dışlayacak kadar sınırlarını kaldırmıştır. Feyerabend yaklaşımı akademik yönetim tartışmalarına keskin bir analiz aracı sunar. Feyerabend’in temel tezi şudur: bilgi, tek bir yöntemle, tek bir otorite tarafından, tek bir çerçevede üretilemez. “Against Method” (1975) başlığının kendisi bir manifestodur. Yönteme karşı olmak, aslında yöntem tekelciliğine karşı olmaktır. Bunu akademik yönetime taşıdığımızda ortaya çıkan soru şudur: akademik kararların tek bir merkezden, tek bir perspektifle, tek bir güç odağının süzgecinden geçerek alınması, entelektüel çoğulculukla bağdaşır mı?

Feyerabend’in en kışkırtıcı tezlerinden biri, bilim-devlet ayrılığı önerisidir. Kilise ile devletin ayrılması nasıl düşünce özgürlüğünün bir koşuluysa, bilimsel kurumlar ile erk mekanizmalarının ayrılması da entelektüel özgürlüğün koşuludur. Bu tez, akademik kurumlardaki güç yoğunlaşmasına doğrudan uygulanabilir. Kurumsal yetki ile entelektüel

otorite örtüşmediğinde, yani karar alma gücünü elinde tutan kişi veya kişiler, o kararın gerektirdiği bilimsel birikime sahip olmadığında ortaya çıkan şey bir meşruiyet krizi değil, doğrudan liyakat krizidir. Bu çerçevede kişilerin kendi bilgi birikimini aşan görevlerde yer almaları, yönetime karşı olma, yöntem tekelciliği yaratmak açısından değerlendirildiğinde, pek çok olasılıktan en az olası olanı seçmek gibidir. Burada yönetime karşı olmak termodinamik bir ilkenin işletilmemesi anlamına gelmez. Yani havada asılı durma olasılığınız, aslında bir olasılık değil, mümkün olmayan bir haldir. İşte yönetime karşı olma temelde bunun gibi durumlara da karşı olmak anlamına gelir.

Feyerabend'in "karşı-tümevarım" kavramı da akademik yönetim için düşündürücüdür. Feyerabend, yerleşik teorilerin karşısına bilinçli olarak alternatifler koyulmasını önerir; çünkü yerleşik görüşler, yalnızca alternatiflerle karşılaştırıldığında gerçek anlamda test edilmiş olur. Tek yumurta ikizlerini bile belirli bir süre sonra kolay ayırt etmek mümkündür. Ancak bu ikiz kardeşlerden birini ikizine göre tanımlamak gerekir. Referansın alternatifine çok benzer olması da bir problem değildir. Akademik kurumlarda bu, şu anlama gelir: eğer bir karar sürecinde yalnızca tek bir ses duyuluyorsa, o karar test edilmemiş bir hipotezdir. Çoğulcu bir tartışma ortamı olmaksızın alınan kararlar, bilimsel geçerliliği sınanmamış teoriler gibidir. Doğru olabilirler, ama bunu bilmenin yolu yoktur. Elbette tüm bunlar akademik kurumun entelektüel bir çoğunluğa sahip olduğu durumlarda geçerlidir.

Know-who'nun çarpıtılması: bilgiden güce, yetkinlikten tanıdığa "*Know-who, belirli bir şeyi kimin bildiğini ve kimin ne yapabildiğini bilmeyi içerir. Bu bilgi türü, özel toplumsal ilişkileri gerektirir.*" (Lundvall ve Johnson, *The Learning Economy*, 1994)

Lundvall ve Johnson (1994), bilgiyi dört temel kategoride sınıflandırmıştır: ne olduğunu bilmek (know-what), nasıl yapıldığını bilmek (know-how), neden öyle olduğunu bilmek (know-why) ve kimin ne bildiğini bilmek (know-who). Bu taksonomi, bilginin yalnızca bireysel bir birikim değil, toplumsal bir ilişki ağı içinde var olduğunu ortaya koyar. Know-who, bu çerçevede epistemolojik bir yetkinliktir. Karmaşık bir problem karşısında ne yapmalıyız? Kiminle konuşmalıyız? Hangi uzmana danışılacağını, hangi bilgi kaynağının güvenilir olduğunu, hangi disiplinlerarası bağlantının kurulması gerektiğini bilmek ayrı bir yetkinlik aracıdır. Bu yetkinlik, entelektüel bir ağın parçası olmayı ve o ağ içinde gezinme becerisini gerektirir. Plak koleksiyonerini düşünün, karşısına taş plak çıktığında bunun aslında kullan-at bir iğne ile kullanılarak dinlenebileceğini bilir ve ona göre davranır. Lundvall'ın deyişiyle, know-who "özel toplumsal ilişkiler" içinde gelişir ama bu ilişkilerin niteliği bilgi odaklıdır, güç odaklı değil. Taş plağın nasıl dinleneceğini bilmek size bir güç kazandırmaz, ancak bu bir bilgi birikimidir.

Ne var ki, akademik kurumların pratiğinde know-who kavramı derin bir anlam kaymasına uğramıştır. "Kimin ne bildiğini bilmek" yerini "kimi tanıdığını bilmek"e bırakmıştır.

Özgün anlamında, yani olması gereken yalın anlamda know-who şu soruyu sorar: "Bu problemi çözebilecek uzmanlığa kim sahip?" Çarpıtılmış anlamında ise "Bu işi yaptırabilecek bağlantıya kim sahip?" sorusuna cevap aranır. Birincisi bilgiye erişim kapasitesidir, ikincisi güce erişim kapasitesi. Birincisi entelektüel bir beceridir, ikincisi politik bir beceridir. Birincisi kurumun bilgi üretim kapasitesini artırır, ikincisi kurumun bilgi üretim kapasitesini güç ilişkilerine tâbi kılar.

Bu dönüşümün somut tezahürleri şöyle sıralanabilir: bir kadro kararı, alanın gerektirdiği uzmanlık profiline göre değil, "doğru kişiyi tanıyıp tanınamaya" göre şekillenir. Bir araştırma kaynağına erişim, projenin bilimsel değerine göre değil, karar vericilerle olan yakınlığa göre belirlenir. Bir akademik birimin stratejik yönelimi, disiplinin iç dinamiklerine göre değil, güç

merkezlerindeki kişisel tercihlere göre biçimlenir. Bunun bir milliyeti de yoktur. “Because I can” diyebilen birisini tanıyorsanız, dünyanın herhangi bir coğrafyasında hak etmediğiniz işlerin başında kendinizi bulabilirsiniz.

Bourdieu: sermaye dönüşümünün mekaniği “*Sosyal sermaye, az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanınma ilişkilerinin sürdürülmesiyle elde edilen gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır.*” (Pierre Bourdieu, *The Forms of Capital*, 1986)

Bourdieu'nun sermaye kuramı, know-who'nun çarpıtılmasını analitik olarak açıklamak için güçlü bir çerçeve sunar. Bourdieu üç temel sermaye biçimi tanımlar: ekonomik sermaye (maddi kaynaklar), kültürel sermaye (bilgi, beceri, eğitim) ve sosyal sermaye (ilişki ağları). Bu sermayelerin birbirine dönüştürülebilir olması, Bourdieu'nun en kritik tespitlerinden biridir. Hatta Bourdieu bu temelde eğitim seviyesi yüksek kişilerin çocuklarının okullarda başarılı olmasını da sosyal sermayeye bağlamaktadır. Know-who'nun özgün anlamını konuşmuştuk, burada ise know-who kültürel sermaye alanını tarif eder. Kimin ne bildiğini bilmek, entelektüel bir yetkinliktir. Çarpıtılmış anlamı ise sosyal sermaye alanına kaymıştır, yani kimi tanıdığını bilmek, bir tür ilişki sermayesidir. Bourdieu'nun çerçevesinde bu kayma, kültürel sermayenin sosyal sermayeye, oradan da sembolik güce dönüştürülmesidir. Hatta oradan da bir tür tanrısal güce sahip olmaya kadar çarpıtılabilir. Çünkü bu alana giren kişiler hesap verilebilirlikten uzak, bir tür dilediğini yapma, tanrı olma özgürlüğünü yaşadıklarını düşünürler. Buna sınırsız keyfiyet de denebilir...

Bu ardışık kendiliğinden (spontaneous) dönüşüm akademik alanda tam bir baş belası unsurdur. Akademik kurumların özgün meşruiyeti, kültürel sermayeye, yani bilgiye ve bilgi temelli yaklaşımlara dayanır. Kararlar bilgi temelinde alındığında kurum meşrudur. Ancak kararlar sosyal sermaye temelinde alındığında, yani tanıdıklık, yakınlık, sadakat gibi ilişki unsurlara dayandığında, kurumun meşruiyet temeli aşınır. Bourdieu buna “sembolik şiddet” der: güç ilişkilerinin, bilgi ve yetkinlik kisvesi altında gizlenerek meşrulaştırılması da tam olarak budur. Bu kabul gören meşruiyet rasyonel gerekçeler barındırmaz ve kurumu yok edici bir görevi vardır.

Akademik kurumlarda sembolik şiddetin en yaygın biçimi şudur: ilişki temelli bir kararın, akademik gerekçelerle sunulması. Bir kadro talebinin engellenmesi “akademik gerekçelerle” açıklanır, ama asıl motivasyon güç dengelerinin korunmasıdır. Bir atama “liyakat temelinde” yapılır, ama asıl belirleyici tanıdıklıktır. Bourdieu'nun kavramıyla, sosyal sermaye kültürel sermaye kılıfına girerek kendini meşrulaştırır.

Sentez

Popper, Feyerabend, Lundvall ve Bourdieu, farklı geleneklerden gelmelerine rağmen, akademik yönetim sorunlarının analizinde birbirini tamamlayan perspektifler sunar. Bu perspektiflerin kesişim noktası şudur: bilgi kavramlarının erk tarafından araçsallaştırılması, akademik kurumların en derin yapısal sorunudur. Popper'a göre eleştiriye kapalı bir karar mekanizması, tanımı gereği rasyonel değildir ve rasyonel olmayan mekanizmalar hatalarını düzeltemez. Feyerabend ise bilgi tekeli kurma eğilimi, her kurumsal yapıda vardır ve bu tekele ancak çoğulculukla karşı konulabilir der. Bilgi toplumsal bir ilişki içinde üretilir ama bu ilişkinin niteliği belirleyicidir, der Ludvall. Bourdieu ise bize sosyal sermayenin kültürel sermaye kılıfına girmesinin, en etkili erk stratejilerinden biri olduğunu göstermektedir. Bunu güç ilişkisini bilgi ilişkisi gibi göstererek yapar.

Bu dört perspektifi bir araya getirmek mümkün olabilir. Bir kararın meşruiyeti, onu alan kişinin konumundan değil, kararın gerekçelendirilme, eleştirilme ve gerektiğinde değiştirilme

kapasitesinden gelir. Gereğesi açıklanamayan bir karar, tanımı gereği keyfidir. Akademik kararlar, mümkün olan en geniş katılımı alınmalıdır. Bu yalnızca demokratik bir gereklilik değildir. Bu bir rasyonel seçim olmalıdır. Kurumsal ilişki ağları, güce erişim aracı değil, bilgiye erişim aracı olarak işlemelidir. Know-who, know-whom'a dönüştüğü anda kurum öğrenme kapasitesini yitirir. Son olarak akademik kararların arkasındaki gerçek motivasyonlar görünür kılınmalıdır. Sosyal sermayenin kültürel sermaye kılıfına girmesine, yani tanıdıklık ilişkisinin liyakat gereğesiyle örtülmesine karşı kurumsal farkındalık geliştirilmelidir.

Sonuç olarak akademik kurumların karşı karşıya olduğu en derin tehdit, dışarıdan değil içeriden gelir. Bu tehdit, liyakat, uzmanlık, know-who, akademik değer gibi bilgiye dayalı kavramların özgün anlamlarından kopartılarak erk araçlarına dönüştürülmesidir. Bir kurum, "liyakat" derken aslında sadakati, "uzmanlık" derken aslında yakınlığı, "akademik ihtiyaç" derken aslında güç dengesini kastediyorsa, o kurumda bilgi kavramlarının içi boşaltılmıştır. Popper bize kurumların insanlardan daha uzun yaşadığını hatırlatır. Bireyler gelir geçer, ama kurumsal mekanizmalar kalır. İyi tasarlanmış bir kurum, vasat yöneticilere rağmen işlevini sürdürür. Kötü tasarlanmış bir kurum ise en iyi yöneticilerle bile çürür. Poppercular bu nedenle enerjimizi, doğru insanları bulmaya değil, doğru mekanizmaları kurmaya harcamalıyız derler. Feyerabend ise bize daha rahatsız edici bir gereği hatırlatır. Eğer arkasında eleştirel bir kültür yoksa, Feyerabend'e göre mekanizmalar da yeterli değildir. Kurallar yazılabilir, prosedürler tanımlanabilir, ama bunları işleten insanlar eleştiriye bir tehdit olarak algıladığı sürece, mekanizmalar kâğıt üzerinde kalır. Lundvall ise bize bilginin toplumsal doğasını hatırlatır. Bilgi, izole bireylerin kafasında değil, ilişki ağları içinde üretilir. Bu ağların niteliği, yani bilgi odaklı mı veya güç odaklı mı olduğu, kurumun ürettiği bilginin niteliğini de doğrudan belirler. Bourdieu bize en acı gereği söyler: güç ilişkileri en etkili biçimde, bilgi ilişkileri gibi görüldüğünde kendine alan açar. Akademik kurumlar bundan en çok etkilenir. Güç, bilgi maskesi takarak kendini görünmez kılar.

Akademik özgürlük, bireylerin cesaretiyle değil, kurumların tasarımıyla korunur. Ama kurumların tasarımı, bireylerin bu tasarımı talep etme cesaretini göstermesiyle başlar. Know-who'nun know-whom'a dönüşmesine itiraz etmek, yalnızca bir kavramsal düzeltme değil, akademik kurumların varoluşsal bir savunmasıdır. Çünkü bilgi kurumlarında bilginin kaderi, o kurumun kaderini belirler.

KAYNAKLAR

- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital.” In J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (1990). Reproduction in Education, Society and Culture. Sage Publications.
- Feyerabend, P. (1975). Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. New Left Books.
- Feyerabend, P. (1978). Science in a Free Society. New Left Books.
- Lundvall, B.Å. ve Johnson, B. (1994). “The Learning Economy.” Journal of Industry Studies, 1(2), 23-42.
- Lundvall, B.Å. (Ed.) (1992). National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publishers.
- Popper, K. (1945). The Open Society and Its Enemies. Routledge.
- Popper, K. (1963). Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. Routledge.